

EKONOMİ POLİTİK

Halkların Patates Tarihi

Erinç Yeldan, 4 Temmuz 2018

Arkeolojik buluntular patatesin günümüzden yaklaşık 2,500 yıl önce, Peru'da kullanılmakta olduğunu gösteriyor. Patatesin Avrupa kıtasına taşınışı ise İspanyol askerlerinin 1532 yılında Peru'ya ulaşmaları sayesinde. İspanyol akıncılar bölgede altın istilasını sürdürürken, İnka'lı madencilerin *chuñu* adını verdikleri patates meyvesini yediklerini görmüşler.

Tarihçilerin yorumlarına göre İspanyollar patates ile tanıştıklarında aslında “*altından daha değerli*” bir ürün ile karşı karşıya olduklarının ayırında değillerdi. Nitekim, patates ucuz ve protein bakımından zengin bir besin maddesi olarak Avrupa kıtasına hızla yayılacak, nüfus artışını hızlandıracak ve ucuz bir ücret malı olarak emekçilerin hızla yeni kapitalist birikim rejiminin “*yedek işsizler ordusu*” saflarına katılmalarına öncülük edecekti.

Ancak, patates İspanya'ya 1570'lerde ulaştığında ilk önceleri bir gıda maddesi olarak değil, daha çok hayvan besini ve ısınma malzemesi olarak kullanıldı. Gene tarihçilerden öğrendiğimiz bilgilere göre, patatesin insan besini olarak ilk kullanımı 1573'te, Sevilya'daki bir hastahane de gerçekleştirilmiş. Bu arada İspanya kralı II. Philip, Peru'dan elde edilen patates yumrularını Vatikan'a, dönemin Papa'sına göndermiş. Papa da yumruları, o sıralarda doğrudan doğruya sağlık sorunları ile boğuşan Norveç elçisine iletmiş. Elçi **Clusius**, patatesi Viyana, Frankfurt ve Leyden'de ekilmesine öncülük ederek, bu değerli besinin Avrupa'da yayılmasına olanak sağlamış.

Her yeni fikir gibi, insanoğlunun patatese de “kuşkuyla” yaklaşmış olduğunu görüyoruz. Dönemin Avrupalıları patatesin “yer altından çıkan bir meyve” olduğunu görünce uzun süre “zehirli” bir çiçek olduğuna inanmışlar; üstelik bir de “şeytan elması” olarak adlandırarak, bahçelerine sokmamışlar. Ancak 1750'den sonradır ki Fransa ve Almanya'da önce soyluların, sonra da askerlerin mutfaklarına giren patates, nihayet halkın ucuz besin kaynağına dönüştürülebilmiş. Dönemin verileri, Fransa'da patates üretiminin 1815'te 2 milyar litreye ulaştığını, 1840'ta ise 11.7 milyar litreyi aştığını belirtiyor. İktisat tarihçileri, böylelikle patatesin Avrupa'da *Malthus sınırlarını* aşmak için çok önemli bir rol oynadığını yazıyorlar.

Sanayi devrimi kuşkusuz sadece bir “mühendislik” meselesi değildi. Sanayi üretiminin katlanarak büyümesi için giderek yoğunlaşan ve “iyi beslenen” bir işçi sınıfına gereksinim duyulmaktaydı. Patates hızla Kuzey İngiltere'nin kömür madenlerinde çalışan işçilerin bahçelerine değin ulaşacak ve ucuz işgücünün besin kaynağı haline gelecekti. Nitekim, bu gözlemlere dayanan **Friedrich Engels** de patatesin bu denli yaygınlaşmasını “*tarihte demirin icadına eşdeğer*” bir olgu olarak değerlendirmekteydi. İtalyan düşünür ve yazar **Umberto Eco**'ya göre de “*patates, insanlığın orta çağdan kurtuluşunu sağlayan en önemli buluşlarından*” birisiydi.

Patatesin iktisadi yaşamdaki bu anahtar rolüne ilişkin en derin olaylar zinciri ise İrlanda'da 1845 – 1849 yılları arasında patlak veren **Büyük Açlık** (*Gorta Mór*) felaketi idi. Patates yumrularında 1840'larda baş gösteren salgın hastalık sonucu bütün Avrupa'da üretimi neredeyse durma noktasına gelmiş idi. Ancak, patates üretimindeki daralma bir çok tarihsel nedenden dolayı en şiddetli İrlanda'yı etkilemiş ve yaklaşık 1 milyon insanın ölümüne neden

olmuş; yüzbinlerce İrlanda'nın da göçe zorlanmasına yol açmıştı. Tarihçiler arasında patatese dayalı kıtlığın niye en şiddetli olarak İrlanda'yı etkilemiş olduğu bugüne değin süren bir tartışma konusu. Bu nedenler arasında İrlanda'nın o dönemde çoğunlukla patates tüketimine dayalı bir ekonomi olması; serbest ticareti özendiren *Hububat Yasaları* aracılığıyla kuralsızlaştırılan piyasa sisteminin denetimsiz ve spekülasyona açık kar hırsıyla birleşmesi sonucu yaşanan aşırı dalgalı üretim yapısı; büyük toprak sahiplerinin işlevsiz bıraktığı verimsizleştirilmiş devasa tarımsal araziler, vb. sayılmaktadır.

TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 2017 yılında 4.8 milyon ton patates üretildi. Bu miktarın yaklaşık yüzde 5'i ihraç edilmektedir. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü yayın organı *Yeni Ay*'ın Temmuz sayısında **Burcu Ünüvar**'ın bizlere ilettiği bilgilere göre Türkiye'de kişi başı patates tüketimimiz yıllık 47.9 kg. Türkiye tahıl sektöründe *kendine yeterlik oranında* ise patates yüzde 108'lik payla başı çekiyor. Medyada geçen haberlere göre, Gürcistan'ın 'patates hastalığı' sebebiyle Mart ayından itibaren geçici olarak Türkiye'den patates ithalatını askıya alması, depolarda ürün birikmesine ve bu ürünlerin bir kısmının da ekonomik değerinin zamanla yok olmasına yol açtı.

Gördüğümüz üzere, *halkların patates tarihi* dikkate alınmaya değer, son derece ilginç bir öykü. Türkiye'de de derinleşmekte olan ekonomik durgunluğun ve yaklaşan krizin enflasyon, cari açık, dış borç yükü, işsizlik, vb. gibi bir dizi göstergesinin yanında, patates fiyatlarının da halkın gündelik yaşamını en yakından etkileyen bir olgu olarak medyanın ve siyasetin merkezinde yer alması çok doğal.